

УДК: 347.4

ВИНИКНЕННЯ ПРАВ ТРЕТЬОЇ ОСОБИ, НА КОРИСТЬ ЯКОЇ УКЛАДЕНИЙ ДОГОВІР

Свиридюк С. М.

Інститут № 1 Національної академії внутрішніх справ, Україна, Київ
кандидат юридичних наук, доцент, Герасимчук Л. В.
Національна академія внутрішніх справ, Україна, Київ

У статті проаналізовано питання набуття третьою особою, на користь якої укладений договір, права вимоги. Відмічається, що законодавчого регулювання стосовно даного питання досить мало. Доводиться, що в юридичній літературі існують різні погляди щодо виникнення прав третьої особи, на користь якої укладений договір. Безспірним залишається те, що договір на користь третьої особи виключає наявність «шкоди» третій особі, та, що модель договору на користь третьої особи передбачає принцип свободи договору. Аналізуються особливості досліджуваного договору, встановлені чинним цивільним законодавством.

Ключові слова: договір на користь третьої особи, особа, яка уклала договір, кредитор, боржник, третя особа, вигодо набувач.

Свиридюк С. М., кандидат юридических наук, доцент Герасимчук Л.В. Возникновение прав третьего лица, в пользу которого заключен договор/ Институт № 1, Национальной академии внутренних дел, Украина, Киев

В статье проанализированы вопросы приобретения третьим лицом, в пользу которого заключен договор, права требования. Отмечается, что законодательного регулирования по данному вопросу довольно мало. Доказывается, что в юридической литературе существуют различные взгляды относительно возникновения прав третьего лица, в пользу которого заключен договор. Бесспорным остается то, что договор в пользу третьего лица исключает наличие «вреда» третьему лицу, и, что модель договора в пользу третьего лица предусматривает принцип свободы договора. Анализируются особенности исследуемого договора, установленные действующим гражданским законодательством.

Ключевые слова: договор в пользу третьего лица, лицо, заключившее договор, кредитор, должник, третье лицо, выгода приобретатель.

Sviridyuk S. M. Institute No. 1, PhD in Law, Associate Professor, Gerasimchuk L. V. The emergence of the rights of a third party in whose favor the contract is concluded/ National Academy of Internal Affairs, Ukraine, Kiev

The article analyzes the issues of obtaining a third party in favor of which the contract is concluded, claims rights. It is noted that there is little legislative regulation regarding this issue. It turns out that in the legal literature there are different views on the emergence of the rights of a third person in whose favor the contract was made. It is indisputable that the contract in favor of a third party excludes the existence of "harm" to a third person, that the model of the contract in favor of a third party provides the principle of freedom of contract. The peculiarities of the investigated contract, established by the current civil law, are analyzed.

Key words: contract in favor of a third person, the person who entered into the contract, the creditor, the debtor, the third person, the beneficiary of the acquirer.

Постановка проблеми. Аналізуючи дане питання, можна сказати, що категорія цивільно-правового договору на користь третьої особи є доволі специфічною для цивільного права, оскільки договори за загальним правилом укладаються в інтересах їхніх сторін.

Мета та завдання статті. Метою статті є аналіз проблем юридичної природи прав третіх осіб, на користь яких укладений договір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань укладення договору на користь третьої особи були висвітлені у працях таких учених, як: І. Б. Новицький, Д. М. Чечот, О. С. Іоффе, Я. Р. Веберс, Ю. Ю. Захаров, С. О. Бородовський, О. Я. Кузьмич, О. М. Великорода, А. М. Нолькен, Ю. А. Дубовицький, М. І. Брагінський, В. І. Серебровський, Н. С. Ковалевская, О. О. Кот, К. П. Победоносцев, Г. Ф. Шершеневич, В. В. Луць, Ю. Барон, В. И. Серебровский, Р. А. Лідовець та ін.

Виклад основного матеріалу статті. Договори укладаються певними особами (сторонами цього договору) для досягнення певної мети. Як правило, її досягненням охоплюється набуття певних прав самими сторонами, у чому й полягає корисність цих договорів для них. Водночас це не обов'язково, і хтось зі сторін договору, укладаючи його, може піклуватися про іншу особу, сторонню для цього договору. Такі договори укладаються на користь третьої особи, яка встановлюється у договорі або не встановлена в ньому.

Сторонами досліджуваного договору є учасники цивільних відносин, якими, відповідно до ч.1 ст. 2 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1], є фізичні та юридичні особи. Вони на момент укладення договору мають бути суб'єктами права, тобто володіти правоздатністю та дієздатністю відповідно до ст. ст. 25, 30 ЦК України.

О. Я. Кузьмич зазначає, що глава 53 ЦК України, яка присвячена правовому регулюванню укладення, зміни та розірвання договорів, не

передбачає особливостей, які стосуються зміни та розірвання саме договорів, укладених на користь третьої особи. Проте ст. 636 ЦК України, яка присвячена взагалі правовому регулюванню досліджуваному договору, такі особливості встановлює [2, с. 2].

Під договором на користь третьої особи розуміють договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена у договорі (ч. 1 ст. 636 ЦК України). Оскільки третя особа стороною договору не є, але вигоду набуває саме вона, ця особа йменується вигодонабувачем [3].

Модель договору на користь третьої особи може бути втілена, з урахуванням принципу свободи договору (статті 3, 6, 627 ЦК).

В. В. Луць, розкриваючи суть свобода договору, вказує що сторони вільні у визначенні умов договору, які у сукупності становлять його зміст. Визначаючи зміст договору, сторони керуються тією моделлю взаємовідносин, яка у загальному вигляді закріплена в нормах закону (ЦК України) або інших актів цивільного законодавства, що стосується даного виду договору. При цьому деякі умови договору можуть визначатись відповідно до зразкових умов, вироблених практикою для договорів певного виду й опублікованих для загального відома (типових договорів тощо) [4, с. 19].

У договорі на користь третьої особи тісно переплетені поняття наміру сторін (боржника і кредитора), права вимоги третьої особи та користь третьої особи. Але при цьому потрібно відмежовуватися від поняття перехід прав кредитора до третіх осіб.

О. О. Кот пропонує зазначити перехід прав кредитора у цивільному праві як один з елементів інституту зміни осіб у зобов'язанні, сутність якого полягає в повній чи частковій зміні первісного кредитора новим кредитором усередині існуючого зобов'язання на підставі угоди чи в силу закону, у результаті чого обсяг і зміст прав кредитора залишаються незмінними. Він стверджує, що в договорах на користь третьої особи немає навіть натяку на перехід прав кредитора до третіх осіб, оскільки суб'єктний склад зобов'язання залишається незмінним. Оскільки перехід прав кредитора до третіх осіб відбувається в межах існуючого зобов'язання, відмінність договорів на користь третьої особи полягає у тому, що в таких договорах права між кредитором і вигодонабувачем (третьою особою) розподіляються (а не переходять) на стадії формування договірної зобов'язання, а головне - вигодонабувач не витісняє кредитора із зобов'язання [5, с. 16].

Якщо вдається до буквального тлумачення поняття «на користь третьої особи», то можна дійти висновку, що третя особа в результаті дій боржника щодо здійснення виконання отримає певне майнове благо, пов'язане з наміром сторони (або сторін) договору надати його

саме їй. Відтак виключається існування договору «на шкоду» третій особі.

Тобто, для третьої особи договір має спрямування на покращення її матеріального стану. Намір сторін, особливо кредитора, полягає у тому, щоб шляхом наділення третьої особи самостійними правами вимоги визначити її користь від виконання зобов'язання. В цьому полягає й інтерес кредитора. Оскільки за загальним правилом суб'єкти цивільних правовідносин здійснюють цивільні права лише в своєму інтересі, третя особа, наділена правом вимоги, повинна мати інтерес у виконанні, про який домовились боржник і кредитор.

Отже, відносини між кредитором і третьою особою зумовлюють виникнення інтересу як кредитора, так і третьої особи, що, в свою чергу, спричинює наділення третьої особи правом вимоги за договором, укладеним на її користь.

Слід зазначити, що в юридичній літературі існують різні погляди щодо виникнення прав третьої особи, на користь якої укладений договір. Так, на думку К. П. Победоносцев, для виникнення права третій особі достатньо виразити свою волю і згоду на прийняття наданого їй права і тим самим приєднатися до договору, а до цього моменту сторони мають право як змінити, так і розірвати договір без порушення прав третьої особи, яких вона ще не набула. Крім того, автор ототожнював виникнення права вимоги у третьої особи із моментом здійснення його захисту [6].

Г. Шершеневич також вважав, що право у третьої особи виникає з моменту вираження нею згоди боржнику. Як стверджував автор, договір на користь третьої особи має дарчий характер, а дарування передбачає згоду обдарованого на прийняття дару [7, с. 314].

На думку цих авторів, право третьої особи носить дарчий характер, а тому третій особі, на користь якої укладений договір, як і за договором дарування, необхідно виразити свою згоду на прийняття «виговореного» на її користь права. Прихильником даного твердження також являється В. В. Луць, який зазначає, що конструкція договору на користь третьої особи полягає в тому, що за цим договором зобов'язана сторона (боржник) повинна вчинити дію не на користь другої сторони за договором (кредитора), а на користь третьої особи, яка не бере участі в укладенні договору. На користь третьої особи можна «виговорити» право, яким ця особа може скористатися чи відмовитися від нього, але не можна без її згоди покласти на неї цивільно правовий обов'язок. Так, відповідно до ч. 2 ст. 985 ЦК страхувальник має право при укладенні договору страхування призначити фізичну або юридичну особу для одержання страхової виплати (вигодонабувача), а також змінювати її до настання

страхового випадку, якщо інше не встановлено договором страхування. [8, с. 60].

За римським правом глава сім'ї міг «виговорити» у договорі дію на користь підвладної особи і навпаки [9, с. 548 - 549].

В. Серебровський вважав, що право у третьої особи виникає не через вираження нею волевиявлення, а безпосередньо завдяки укладеному договору: прикладом є заповіт, укладений на користь будь-якої особи [10, с. 124]. Такого погляду дотримується й Н. С. Ковалевская, яка також визначає право третьої особи як самостійне та безпосереднє. На її думку, для виникнення права у третьої особи не вимагається з її боку волевиявлення або яких-небудь інших юридичних фактів, крім укладення договору [11, с. 101].

Теорію секундарних прав для дослідження юридичної природи прав третіх осіб використав і Ю. Захаров, який зазначив, що єдиною відповідною конструкцією для дослідження договорів на користь третіх осіб є спеціально розроблена і досить екзотична конструкція секундарних прав, яка має у своїй основі «теорію згоди» [12, с. 55-57].

Правове становище боржника в цій конструкції нагадує становище оферента, який до волевиявлення акцептанта, тобто до акцепту або відмови від акцепту лише «пов'язаний» спрямованою офертою, але не зобов'язаний перед акцептантом. Правове становище третьої особи нагадує положення акцептанта, від волевиявлення якого залежить перетворення «пов'язаності» в повноцінний обов'язок боржника. Правове ж становище кредитора в цій конструкції виявляється досить дивним - до волевиявлення третьої особи він позбавлений будь-яких прав і перед ним ніхто не зобов'язаний і лише від волевиявлення третьої особи залежить, чи отримає він будь-які права чи ні. Уклавши договір, його сторона, таким чином, не отримує нічого, крім «пов'язаності» боржника та й то не перед нею, а перед третьою особою. Крім того, дослідник дійшов висновку, що право третьої особи виникає внаслідок факту укладення сторонами договору на його користь, тому для виникнення у третьої особи права вимоги до боржника не вимагається вчинення нею дій, спрямованих на прийняття права або вираження згоди скористатися правом, яке у неї виникло за домовленістю між сторонами [12, с. 40].

Р. А. Лідовець вказує, що цивільне законодавство не визначає форми, в якій третя особа може виразити намір скористатися своїм правом. Тому це може бути зроблено і усно, і письмово, і шляхом конклюдентних дій (конклюдентні дії можливі, якщо для певного договору не передбачена обов'язкова письмова форма, він може вважатися укладеним за умови вчинення сторонами таких дій, що засвідчують їхню волю до настання бажаного правового результату) [13, с. 77].

Таким чином, третя особа може адресувати вираження свого наміру скористатися правом і до боржника, і до кредитора, і одночасно до двох сторін. Слід зазначити, що вираження наміру не передбачає в майбутньому його скасування, тому якщо третя особа вже висловилася на користь використання наданого договором права, відмовитись від своїх намірів вона не може. Однак вона може відмовитись від наданих їй прав, заявивши про це сторонам договору. У цьому випадку вважається, що вона цих прав не мала. Слід звернути увагу на те, що третя особа може відмовитись від прийняття виконання договірної зобов'язання, але така відмова від прийняття виконання може й не свідчити про її відмову від наданого їй права. Так, підставою для відмови третьої особи від прийняття виконання може бути неналежне виконання боржником зобов'язання. З огляду на зазначене, відмова третьої особи від наданого їй на підставі договору права є водночас і відмовою від прийняття виконання зобов'язання, і навпаки, відмова від прийняття виконання зобов'язання повністю чи частково не є відмовою від наданого їй права [14, с. 95-96].

Висновки. На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що набуття третьою особою права вимоги не залежить від вчинення нею якихось дій, включаючи прийняття чи відмову від прийняття належного їй за договором. Законом визначені лише наслідки вираження третьою особою наміру скористатися своїм правом. Що стосується вимоги у третьої особи, на користь якої укладений договір, то вона виникає безпосередньо з моменту укладення договору. Тому при роботі з договорами на користь невизначеної третьої особи слід мати на увазі, що такий договір повинен містити чіткі ознаки, які б дозволили при виконанні індивідуалізувати третю особу, інакше не можна говорити про існування в цьому випадку договору на користь третьої особи.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435 - IV//Відомості Верховної Ради України/ - 2003/ - №№ 40-44/ - Ст.356.
2. Кузьмич О. Я Зміна та розірвання договору, укладеного на користь третьої особи Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/1508.pdf>
3. Науково - практичний коментар Цивільного кодексу України: Книга 1-6. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://zakon.osmark.com.ua/665-2/>
4. Луць В. В. Контракти в підприємницькій діяльності: Навч. посібник. - К.: Юрінком Інтер, 1999. - с. 560

5. Кот О. О. *Перехід прав кредитора до третіх осіб в цивільному праві України: автореферат дис.... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03. -Київ, 2002. - 21 с.*
6. Победоносцев К. П. *Курс гражданского права. Третья Часть./ К. Победоносцев. - 2003. - С. 622. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://civil.consultant.ru/elib/books/17/>*
7. Шершеневич Г. Ф. *Учебникъ русского гражданского права. Десятое издание / Г. Ф. Шершеневич. - М.: Издание Издательство "Статут", 2005 - С. 508. [Электронный ресурс] - Режим доступа: http://www.webnomos.ru/images/PRAVO/UCHEBNIK/GRDGADNKA_SHERSHENEVICH_uheb.pdf*
8. Луць, В. В. *Контракти в підприємницькій діяльності: навч. посіб. - 2 е вид., перероб. і допов. / В. В. Луць. - К.: Юрінком Інтер, 2008 - с. 576 [Электронний ресурс] // Режим доступу: https://docviewer.yandex.ua/view/0/?*=fCqKU3ipHcM%2Brmc59oXT9zmXN%2Bd7InVybcI6lmh0dHA6Ly95dXJpbmNvbS5jb20vZmlsZXMvY29udGVudC9Db250cmFrdHkucGRmliwidGI0bGUiOiJD250cmFrdHkucGRmliwidWkljoiMCIslnl1ljoimzk5ODc4Mzc1MTQ5MTY3Mzg1NSlslm5vaWZyYW11ljp0cnVILCJ0cyI6MTUxMTExNjY0ODU5OH0%3D&page=1&lang=uk*
9. Барон Ю. *Система римского гражданского права: в 6 кн. / Б. Барон; предисл. В. В. Байбака. - СПб.: Юридический центр «Пресс», 2005. - С. 1102. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://na5ballov.pro/lib/gosprav/3027-baron-yu-sistema-rimskogo-grazhdanskogo-prava-v-6-kn.html>*
10. Серебровский В. И. *Избранные труды по наследственному и страховому праву. Изд. 2-е, испр. М.: «Статут», 2003 - с. 559. [Электронный ресурс] - Режим доступа: https://docviewer.yandex.ua/view/0/?*=f6Gs4EBaiBuSJCWsG87qCXfDzyR7InVybcI6lmh0dHA6Ly9id2Jvb2tzLm5ldC9ib29rcy91cmIzchHJ1ZGVuY2I5YS9zZXJlYnJvdnNraXktdmkmvMjAwMy9maWxlcy9pemJyYW5uaXlldHJ1ZGkyMDAzLnBkZilslnRpdGxlljoiaXpicmFubml5ZXRYdWRpMjAwMy5wZGYiLCJ1aWQiOilwliwieXUiOilzOTk4NzgzNzUxNDkxNjczODU1liwibm9pZnJhbWUiOnRydWUslnRzljoxNTEwMzg4NzA3MjMyfQ%3D%3D&page=1&lang=ru*
11. Ковалевская Н. С. *Договор в пользу третьего лица // Вестник ЛГУ. 1984. № 5- ст. 99 - 102. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.pravoznavec.com.ua/books/letter/240/%C1/17888>*
12. Захаров Ю. Ю. *Договор в пользу третьего лица в теории и хозяйственной практике :дис.... на соискание науч. степени канд. юрид. наук: 12.00.03 М.: 2003. - С. 152. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://lawbook.org.ua/aa/12.00.03/2016/02/01/030684014.doc.html>*
13. Лідовець Р. А. *Мовчання та конклюдентні дії: спільні та відмінні риси// Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства*

України. Збірник наукових статей. Випуск XV. - Івано-Франківськ, 2005. - С. 77 - 81. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://eprints.oa.edu.ua/821/1/Stattia_10.pdf

14. Кузьмич О. Я. Відмова третьої особи від права, наданого їй на підставі договору, укладеного на її користь / О. Я. Кузьмич // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. - 2008. - Вип. 20. - С. 284. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YndLAX_uqG8J:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26Z21ID%3D%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/apvchzu_2008_20_14.pdf+%&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua

References:

1. The Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435 - IV // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine / - 2003 / - No. 40-44 / - Ch.356.

2. Kuzmich A. I modification and termination of a contract in favor of a third party Precarpathian national University. V. Stefanik [Electronic resource] - Mode of access: <http://194.44.152.155/elib/local/1508.pdf>

3. Scientific and practical commentary of the Civil code: Book 1-6. [Electronic resource] - Mode of access: <https://zakon.osmark.com.ua/665-2/>

4. Luts V. V. Contracts in business: Teach. pickup - K.: Yurkin Inter, 1999. - p. 560

5. Kot O. O. Transfer of rights of a creditor to third parties in civil law of Ukraine: dissertation dissertation for obtaining sciences. Degree Candidate lawyer Sciences: 12.00.03. -Kyiv, 2002. - 21 pp.

6. Pobedonostsev K.P. The course of civil law. Third Part / K. Victanians. - 2003. - P. 622. [Electronic resource] - Access mode: <http://civil.consultant.ru/elib/books/17/>

7. Shershenevich G. F. Textbook of Russian Civil Law. Tenth Edition / G. F. Shershenevich. - M.: Edition Publisher "Statut", 2005 - P.508. [Electronic resource] - Access mode: http://www.webnomos.ru/images/PRAVO/UCHEBNIK/GRDGADNKA_SHERSHENEVICH_uheb.pdf

8. Lutsk, V. V. Contracts in the business activity: training. sits - 2nd form, processing. i dopov / VV Luck - K.: Yurkin Inter, 2008 - p. 576 [electronic resource] // Access:

https://docviewer.yandex.ua/view/0/?*=fCqKU3ipHcM%2Brmc59oXT9zmXH%2Bd7InVybcI6lImh0dHA6Ly95dXJpbmNvbS5jb20vZmlsZXMvY29udGVudC9Db250cmFrdHkucGRmliwidGI0bGUiOiJDb250cmFrdHkucGRmliwidWkljoiMCIslnl1ljoimzk5ODc4Mzc1MTQ5MTY3Mzg1NSIsIm5vaWZyYW11ljp0cnVILCJ0cyI6MTUxMTEuXjY0ODU5OH0%3D&page=1&lang=uk

9. Baron Y. *The Roman Civil Law System: in 6 books.* / B. Baron; preddel.B. V. Baibak - St. Petersburg : Legal center "Press", 2005. - P. 1102. [Electronic resource] - Access mode: <http://na5ballov.pro/lib/gosprav/3027-baron-yu-sistema-rimskogo-grazhdanskogo-prava-v-6-kn.html>
10. Serebrovsky V. I. *Selected works on inheritance and insurance law.* Izd. 2nd, correct M.: "Statute", 2003 - p. 559. [electronic resource] - Access: https://docviewer.yandex.ua/view/0/?*=f6Gs4EBaiBuSJCWsG87qCXfDzyR7InVybcI6lmh0dHA6Ly9id2Jvb2tzLm5ldC9ib29rcy91cmlzchHJ1ZGVuY2I5YS9zZXJIYnJvdnNraXktdmkvMjAwMy9maWxlcy9pemJyYW5uaXlldHJ1ZGkyMDAzLnBkZilsInRpdGxlljoiaXpicmFubml5ZXRYdWRpMjAwMy5wZGYiLCJ1aWQiOilwliwieXUiOilzOTk4NzgzNzUxNDkxNjczODU1liwibm9pZnJhbWUiOnRydWUslRzljoxNTEzMzg4NzA3MjMyfQ%3D%3D&page=1&lang=ru
11. Kovalevskaya N. S. *Contract in favor of a third person* // *Bulletin of the LGU.* 1984. No. 5 - Art. 99 - 102. [Electronic resource] - Access mode: <http://www.pravoznavec.com.ua/books/letter/240/%C1/17888>
12. Zakharov Yu. Yu. *Contract in favor of a third person in theory and business practice: dis ... to acquire scientific degree Candidate lawyer Sciences: 12.00.03 M.: 2003.* - P. 152. [Electronic resource] - Mode of access: <http://lawbook.org.ua/aa/12.00.03/2016/02/01/030684014.doc.html>
13. Ludovici G. A. *Silence and conclusive action: common and distinctive features* // *Actual problems of improving the current legislation of Ukraine. Collection of scientific articles. Issue XV.* - Ivano-Frankivsk, 2005. - P. 77 - 81. [Electronic resource] - Mode of access: http://eprints.oa.edu.ua/821/1/Stattia_10.pdf
14. Kuzmich A. Y. *Failure of a third party from the rights granted to it under the agreement concluded in his favor* / Kuzmich A. Y. // *Actual problems of improving the current legislation of Ukraine.* - 2008. - Vol. 20. - P. 284. [Electronic resource] - Mode of access: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YndLAX_uqG8J:irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26Z21ID%3D%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/apvchzu_2008_20_14.pdf+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua